

Hrabák, Josef

Protipanská cantilena inhonesta z šestnáctého století

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná. [1954], vol. 3, iss. D1, pp. 87-99

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/108338>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JOSEF HRABÁK
 PROTIPANSKÁ CANTILENA INHONESTA
 Z ŠESTNÁCTÉHO STOLETÍ

Naše znalost literatury z období mezi husitstvím a Bílou horou je dosud velmi kusá, neboť se jí od dob Vlčkových vlastně nikdo systematicky nezabýval. V literární historii se pracovalo sice v posledních padesáti letech poměrně dosti, ale zájem badatelů se soustřeďoval spíš na literaturu novou než starší. Jakési obnovení zájmu o staročeskou literaturu pozorujeme až v třicátých letech, avšak pozornost badatelů se tehdy obracela především k době Karla IV. a k pobělohorskému baroku (jak reakční literární historikové říkali eufemisticky době temna) se zřejmou tendencí obě tato období nadhodnotit, a tím stlačit význam husitství. Na dobu mezi husitstvím a Bílou horou jako by se úplně zapomnělo.

Už proto je nutno literární produkci od konce 15. stol. do počátku 17. stol. nově a od základů prozkoumat. Staré soudy a pojetí dnes nemohou stačit (nehledě k stránce materiálové) už proto, že se při studiu tohoto období pozornost tradiční literární historie soustřeďovala na tvorbu humanistickou a všechna ostatní literární produkce byla posuzována vlastně s humanistického zorného úhlu. Dnes si však uvědomujeme, že pokrokovou linii je nutno hledat nejen v humanismu, ale hlavně v tvorbě lidové a pololidové, rozvíjející literární dědictví doby husitské.

Tuto vývojovou linii v našem literárním vývoji odhalil po prvé Bedřich Václavek, který upozornil v anthologii *Historie utěšené a kratochvilné* (1941) na lidové knížky, jež se objevují od 16. stol. a z nichž pak vyrůstá bohatý proud pololidové a zčásti i lidové tvořivosti v době pobělohorské i obrozenecké. Předčasná smrt však nedovolila Václavkovi v těchto studii pokračovat. Také objevitelské práce prof. A. Grunda, který se zabral v posledních letech do problematiky renesanční prózy, při čemž zdůrazňoval její lidové složky, nebyly pro předčasnou smrt badatelovu dokončeny. Přesto však bylo vykonáno aspoň tolik, abychom měli bezpečný podklad pro správné ocenění lidové prózy 16.—18. stol., zatím co lidová a pololidová píseň, doprovázející sociální a politické zápasy, tvoří dosud oblast téměř úplně neznámou.

Na následujících stránkách se chceme zamyslet nad problematikou časové písně a na rozboru jedné dosud neznámé skladby ukázat na důležitost studia této tvorby, naší literární historii dosud přehlížené.

I.

Lidové a pololidové písně, doprovázející sociální a politické zápasy 15.—17. stol., byly buržoasními literárními vědci přehlíženy; buržoasní literární historik se na ně díval jako na útvary málo „literární“, neboť šlo o skladby nečinící si nárok vytvořiti „nadčasové“ hodnoty, a bylo mu prostě nepochopitelné, že by se mohl

takovou tvorbou vážně zabývat. Proto ji hodnotil jen jako materiál kulturně-historický, ne však jako materiál literární; s její problematikou literárněhistorickou se vyrovnávat nechtěl a ani nedovedl.

Naproti tomu věda německá se stavěla k problematice časové písně jinak. Německé politické písní v Čechách věnoval pozornost R. Wolkan v anthologii *Deutsche Lieder auf den Winterkönig* (Praha 1898), kde podal soubor písní, které doprovázely události okolo Bílé hory, a předeslal jim úvod zabývající se povšechně problematikou této tvorby. Přitom narazil na některé problémy, které platí *mutatis mutandis* i pro obdobnou tvorbu českou.

Jestliže se s politickou a časovou písní v našich buržoasních literárních dějinách vůbec setkáváme, je to vlastně jen na okraji a díky snaze pozitivistů „vyčerpát materiál“. Tak na př. J. Jakubec ve svých *Dějínách* (I. sv., 1929) vypočítává sice takovéto skladby, ale jen v bibliografii, aniž by je pojal v celé šíři do literárních výkladů. Do literární mapy se je vlastně vůbec nesnaží zakreslit, protože je pokládá za jevy docela podružného významu, stojící mimo vlastní vývojový proud literatury. Naproti tomu však nepoměrně více pozornosti věnovala buržoasní literární věda písní náboženské, kterou se obíralo, počínajíc *Dějínami* církevního básnictví českého od J. Jirečka (1878), mnoho dílčích studií, a také v syntetických dějinách jí byla věnována poměrně značná pozornost.

Toto zanedbávání pouliční a časové písně a přeceňování písně náboženské úplně skreslilo obraz našeho literárního vývoje od konce 15. stol. až do Bílé hory, neboť se podával obraz pouze jedné větve písně tvorby, a to obraz větve vedlejší. Díváme-li se na náš literární vývoj v celé jeho bohatosti a košatosti, vidíme jasně, že skutečně živá větev je představována právě písní časovou, doprovázející sociální a politické zápasy.

Příčiny tohoto zanedbávání časové písně a přeceňování písně kancionálové byly několikeré, v podstatě však mají společného jmenovatele, totiž třídní ohraničenost buržoasního pohledu na literární vývoj. Právě z této třídní ohraničenosti vyrůstal nesprávný názor na literaturu sloužící aktuálním potřebám života, estetisující názor na literaturu, vyplývající z úpadkového pojmání literatury, názor, v němž se odráží postoj třídy, která se ocitá v stagnaci, a proto touží po umění samoučelném; ne již umění vyzývající k boji a doprovázející zápas, ale umění, jež ukolébává a uspává. Tento názor se pak přenáší i na hodnocení minulosti a literární díla minulých dob se posuzují nehistoricky, podle soudobých měřítek na literaturu, a proto se zájem literární historie soustřeďuje nejprve na humanismus a nevybojnou Jednotu a pak — souběžně s tím, jak pokračuje rozklad měšťácké vědy — na období Karla IV. a na období „pobělohorského baroka“.

Nechci rozvádět, jaké škody tímto postojem vznikly správnému poznání naší minulosti, zejména jak byl obraz našeho literárního života nesprávně zúžen a zbavován svého specifika. Škoda je tím větší, že zde bylo možno navázat na práce Zd. Nejedlého o husitském zpěvu, v nichž je problematika časové písně rozpracována, a pokračovat v jeho duchu dále. Je to jeden z dalších důkazů, jak si měšťácká věda přehlížením Nejedlého prací sama zavírala dveře před správným poznáním literárního života minulosti v celé jeho šíři.

Z nesprávného estetisujícího názoru na literaturu, který byl tak charakteristický pro úpadek měšťácké literární vědy, nutně vyplývá neschopnost správně vysvětlit umělecké zvláštnosti časové písně. Literatura, zkoumaná odtrženě od studia sociálních podmínek, v nichž vznikala, odtrženě od života, který odrážela, hodnotí se podle apriorních formálních hledisek, při čemž se vplouvá plnými plachtami do vod kosmopolitismu. Domácí tvorba se poměruje tvorbou „vy-

spělejších“ literatur, při čemž se žárlivě hledí na to, v čem se cizím vzorům podobá a v čem se jim nepodobá, při čemž se specifické rysy domácí literatury pochopitelně podceňují a hodnotí zpravidla záporně. Při takovémto mechanickém zkoumání se forma odtrhuje od obsahu, a tak se aktuální tvorba jeví tím více jako „neliterární“, jako něco cizího hlavněmu vývojovému proudu literatury, který je viděn jen v tom, v čemž jsme se podobali cizím vzorům. Zvláštnosti časové tvorby urážejí estetisujícího literárního historika, jeví se mu jako rysy neumělecké a proti dobrému vkusu; kdybychom hledali analogii z literatury nové doby, bylo by možno poukázat na dlouhé podceňování Havlíčka-básníka nebo Jar. Haška.

Jiným důvodem podceňování časové tvorby bylo to, že aktuální a bojové skladby bývají poměrně krátké a nespojovávaly se do náročnějších tisků, jako na př. náboženské písně do kancionálů. Buržoasní badatel, který hodnotí často spíš podle kvantity než podle kvality a který rád dělá rovnítko mezi literárním faktem a knihou, nedovedl si dobře představit, že takováto jednotlivě dochovaná bojová skladba může být významným literárním faktem pokud jde o její uměleckou hodnotu i o její význam pro další literární vývoj; nedovedl si to představit i proto, že časové písně jsou zpravidla anonymní. Náboženská píseň po této stránce byla v docela jiném světle, neboť se poutá k tak velikým literárním a kulturním zjevům, jako byl na př. Blahoslav nebo Komenský.

Anonymita časové tvorby byla ovšem často záměrná; svědčí o tom na př. závěr písně na uvádění nových bosáků¹ z 16. stol.:

Čechové milí, dobře se mějte,
tuto písničku sobě zpívejte.
Kdo skládal, sám nevím
a svého jména nevyjevím.

Že šlo o rys charakteristický pro časovou píseň vůbec, je vidět též z toho, že podobně vyznívají i časové písně z doby daleko mladší. Uvádím jako příklad závěrečné sloky jedné písně o zrušení roboty:²

Tuto písničku zavírám,
vás, sedláci, napomínám,
byste pokojní byli,
času se dočekali.

Skladatel této písničky
byl jen človiček maličký,
nedaleko Sázavy,
kudy dříví plavějí.

Kdo by chtěl o něm věděti,
u Berouna se ptáti,
tam mu o něm povědí,
kudy cesta do Prahy.

U této písně není charakteristické jen to, že autor uvádí sice svůj stav, ale jinak zdůrazňuje svou anonymitu, ale hlavně je příznačné, jak spojuje Sázavu s Berounem, čímž vtipně naznačuje, že jeho jméno nikdo nevyjeví.

I toto hledisko výstižně charakterizuje třídní podklad nezájmu buržoasní literární historie o časovou píseň. Měšťácký literární historik chce sledovat jen tvorbu „duchovní elity“ — třídně viděno, kulturu své třídy, kulturu měšťáckou. V lidové a pololidové tvorbě doprovázející sociální a politické zápasy vidí něco, co je mu cizí, co nepatří do buržoasní kultury, a proto nedovede k této tvorbě za-

ujmouti správné stanovisko a spravedlivě ji ocenit. Jako literární hodnotu je ochoten uznati jen tvorbu sloužící měšťanstvu. Proto také soustřeďuje svou pozornost na humanismus — je ostatně příznačné, že se i Jednotou obrátá pozorněji teprve tehdy, když se konformuje s humanistickou vzdělaností; všechno ostatní vysouvá z literatury ven, zejména pak anonymní tvorbu, která se již svou anonymitou staví mimo proud reprezentativní měšťanské literatury.

Důsledky tohoto třídně ohraničeného pohledu na literaturu, který má za následek zanedbávání problematiky celých důležitých oblastí literární tvorby, objevují se pak nutně v nepochopení dané doby a tím i v nepochopení smyslu celého našeho literárního vývoje od husitství až po obrození.

Jestliže škrtneme z literárního vývoje 16.—17. stol. sociální a politickou časovou píseň, pohled na celou tuto dobu se skreslí. Vznikne dojem, jako by se tehdy vytvářely literární hodnoty jen v oblasti poesie náboženské, vzdálené aktuálním potřebám života. Tak se celá doba jeví čtenáři buržoasních literárních dějin buď jako doba bez sociálních a politických bojů, nebo při nejmenším jako doba, v níž literatura do těchto bojů nezasahovala, resp. v níž představitelé „duchovní elity“ (kteří jsou pojímáni jako jediní představitelé literatury) byli zcela vzdáleni nějaké aktuální problematice. A to by byl obraz doby a literatury naprosto falešný, nehledě k tomu, že by to mělo neblahé důsledky i pro pojetí představitelů oné „duchovní elity“: z jejich díla se takto vypreparují všechny sociální zřetele a dělají se z nich intelektuálové vzdálení života, pohroužení do úvah o gramatice nebo vychovatelství a vytvářející poesii „nadčasovou“. Zkrátka — intelektuálové docela podle obrazu a vkusu úpadkového buržoasního kabinetního vědce. Jejich vztah k lidu se tím stává vedlejší problémem, který není nutno řešit, a tak se buď anuluje nebo posouvá docela na okraj.

A ještě více se skresluje při škrtnutí časové písně obraz literárního vývoje. Lidová a pololidová sociální a politická píseň totiž pokračuje v tradici aktuální písně, kterou vytvořilo husitství; jestliže tuto píseň vymažeme z literárního vývoje, nutně vzniká dojem, jako by z dědictví husitské poesie dále žila a vyvíjela se jen její větev „nadčasová“, t. j. píseň náboženská. Tím se pak dále buduje právě přes kancionálovou píseň most mezi poesii husitskou a protireformační písní jesuitskou. Není snad třeba podrobně dovozovat, že takový obraz je naprosto pochybený a zvrácený. Vedle toho by se pak zdálo, jako by se pobělohorská lidová tvorba doprovázející sociální zápasy objevila z čista jasna, jako by neměla dlouhou a nepřetržitou tradici, což by znamenalo, že náš lid svou revoluční tradici v 16. stol. odhodil.

Ale i pro poznání kancionálové písně je studium časové tvorby velmi důležité, neboť časové písně pronikaly do kancionálů (na př. písně o smrti krále Ludvíka, písně proti Turkům a j.). Nebylo by správné dělat mezi obojí písní ostrou hranici. Kancionálové písně ovšem představují výběr velmi censurovaný, ale to nesvědčí nic proti faktu vývojové spojitosti časové písně s písní kancionálovou. Lze předpokládat, že zde byla přímo interference — tak jak proniká časová píseň do kancionálu, na druhé straně mohla kancionálová píseň působiti na píseň časovou. Protože víme, že takový vztah mezi časovou a náboženskou písní byl za husitství (srovn. píseň Ó svolanie Konstanské), není důvodu, proč bychom jej nepředpokládali i později, v 16. stol., tím spíš, že pro tento názor svědčí i některé charakteristické rysy formální a nápěvy, jak ukážeme ještě dále.

Z toho, co jsme uvedli, je vidět, jak je svrchovaně nutné sledovati tvorbu doprovázející sociální a politické vršení v celé její šíři i v celém jejím časovém rozpětí, v celém jejím vývoji. Je daleko potřebnější sledovat ve vývoji naší písně

tuto linii než linii písně kancionálové, neboť je to linie živější a životnější, která přes pobělohorskou dobu a přes Havlíčka sahá až k dnešku.

Zvláště bude nutno sledovat uměleckou stránku této tvorby. Zde budeme muset ovšem pracovat od základu, neboť na tuto tvorbu naprosto nelze aplikovat měřítko pro píseň kancionálovou. Je nutno se zamyslet nad jejími specifickými vlastnostmi, danými její zvláštní funkcí, a zejména je třeba bedlivě zhodnotit ty její zvláštnosti, jimiž se od poesie kancionálové liší a které se mohou na první pohled jevit jako neliterární nebo neumělecké (na př. některé obhroublosti).

Abychom však mohli tuto tvorbu prostudovat a zhodnotit, musíme napřed sebrat rozptýlené skladby a z nich sestavit celkový obraz, a to obraz vývojový. Přitom musíme opět věnovat soustředěnou pozornost stránce formální, zejména verši, rýmu a strofice, neboť právě toto studium nám pomůže souvislou tradici správně vystopovat. Tyto formální prostředky musíme pak dále studovat v dvojí souvislosti, jednak v souvislosti s formálními prostředky písně lidové, jednak v souvislosti s písní kancionálovou, neboť všechna tato tvorba se patrně prolínala.

O vztahu k písní lidové nemáme přímé svědectví, ale o vzájemném vztahu písně časové a kancionálové svědčí (vedle toho, že se v kancionálech vyskytují některé písně časové, jak jsme již upozornili) „obecná nota“, na kterou se zpívaly stejně písně časové jako kancionálové. Po této stránce je zvláště zajímavá Písnička o Bočkovi (viz dále str. 96) z 16. stol., na jejíž nápěv slovenští evangelíci dodnes zpívají píseň Kriste, obránče sboru křížového. (Srovn. Karbusický-Vanický, Český revoluční zpěvník, Praha 1953, str. 34.)

Bude to práce namnoze objevitelská. Dosud známý materiál bude nutno znova probrat a prozkoumat a vedle toho bude třeba pátrat po materiálu novém. Jako ukázkou takového materiálu uvádím dosud neznámou lidovou skladbu proti panu Závishi Kunčickému z osmdesátých let 16. stol., dochovanou v kopiíři olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského. Pro zajímavost ji otiskuji i s průvodním dopisem.

II.

Text dokumentu:

90 *Závishi Kunčickému:*

Příležitost pro vyrozumění přepis nějaké hanebné písně o tobě složené, kteráž
 vůbec mezi lidi již dávno prošla, jak spravení jsme, a osoby a poctivosti tvé
 vysoce se dotejše, odsíláme a tobě poroučíme, že se před nás, hofrychtýře
 5 a soudci naše manské sem na zámek náš Kroměříž v pondělí po Božím Na-
 nebevstoupení konečně beze všech vejmluv najíti dáš a z toho, čím si tak
 dotčen, se vyměříš a poctivost svou, jak na dobrého náleží i přítel svých,
 jakž o tobě nepochybujem, v tom ohradíš, nad čemž vuoli naši naplníš, jináče
 nečiníce. Datum na zámku našem Kroměříži 6. dne Aprilis Ao 87.

90^b **Píseň složená ku poctivosti a jménu
panu Závíšovi Javo:skému
na Javornici i s kurvami jeho etc.**

Žádám, račte slyšeti,
co se vám bude zpívati
o jednom zemanu v Moravě,
nedaleko vod Juhyně —
5 pod Javorem, pravdu pravím.

A na mlýně i s kurvami,
hoden jest s nimi spálení,
neb jej sobě proto koupil,
aby dobrý lidi loupil —
10 pod Javorem, pravdu pravím.

Ve dvoře mejto udělal
a je lotry zvosazoval,
aby je tu vybírali,
sukně, kabát, boty brali —
15 pod Javorem, pravdu pravím.

I k čemu přijdou koli,
ničeho toho neživí,
kradou, bijí škopy, svině,
slepice, husy i jiné —
20 pod Javorem, pravdu pravím.

Šacují lidi s mocí,
nemohú-li ve dne, ale v noci,
nechtí chlapi s pánem dělat,
raději praví: „Dáš kabát!“ —
25 pod Javorem, pravdu pravím.

Žádal jest jeho jeden žid,
jménem Mauše z Dřevohostic,
aby mu prodal berany,
vzal za to hanebné rány —
30 pod Javorem, pravdu pravím.

Toho se ten žid nenadál,
by ten den volal na Dunaj,
neb ho tak pěkně zpovídal,
až se Javorník rozlíhal —
35 pod Javorem, pravdu pravím.

Ukázal mu peněz pytlík,
 pospíchal s ním dál na Javorník,
 ukrad mu duši z ručnice,
 nesmí tam žádný žid více —
 40 pod Javorem, pravdu pravím.

91

Nasekal naň mnoho šásí,
 pravil, že sou židé zrádci.
 „A já žen, mnoho dětí mám
 a mýtem se nevychováám“ —
 45 pod Javorem, pravdu pravím.

K čemu se píšeš Kunčický,
 již se muožeš psáti Javorský,
 neb sobě korouhev dobyl,
 když si toho žida zabil —
 50 pod Javorem, pravdu pravím.

Jak jest bylo na Muráni,
 tak se již děje na Komárným:
 loupí, kradou, mordují,
 pána Boha se nebojí —
 55 pod Javorem, pravdu pravím.

Křesťanský člověk dobrý byl,
 jeho služebník věrný byl,
 líhal mu s ženou i s dcerkou,
 potom mu dal za to kulku —
 60 pod Javorem, pravdu pravím.

Žádný nemůž vypraviti,
 co jal dobrého páchatí,
 by tak táhl, jak zapřáhl,
 strach, aby se nepropadl —
 65 pod Javorem, pravdu pravím.

Na jakej to konec přijde,
 když víceji lidu bít bude!
 Za takové jeho boje
 hoden by byl do turnaje —
 70 i s kurvami, pravdu pravím.

Voženil se jest byl znovu,
 vzal sobě ženu Elblovnu;
 znal jest ji býti neplodnú,
 dal jest jí kaši nechutnú —
 75 pod Javorem, pravdu pravím.

Radost má již velmi z toho,
že můž chovati kurev mnoho,
by jeho rod rozmnožily
a po něm panoše aby byly —
80 pod Javorem, pravdu pravím.

91^b Z čeho jej pak kdo chce viniti?
Můž pod Javorník přijíti,
tamť mu ukáže svá práva,
by na něm zuostala hlava —
85 pod Javorem, pravdu pravím.

Skoro-li se pak polepšíš?
Však nic dobrého nečiníš,
u tebe pravá Sodoma
dvě tři kurvy vždycky doma —
90 pod Javorem, pravdu pravím.

Vášeň tebe k tomu nutí,
by se voženil po třetí
a zdal se s tou jednou kurvou,
však sic netrefíš na dobrou —
95 pod Javorem, pravdu pravím.

Málo-liť pak jednu jmiti?
Můžeš ty všechny tři vzíti
a přijde-li ti pak štvrtá,
můžeš s nimi jet do pekla —
100 na mou pravdu věrněť radím.

I netřeba se ti starati,
můžeš píti, hodovati,
neb tě kurvy živit budou,
k šibenici tě dovedou —
105 na svou víru věrněť radím.

Poznámky textové:

Dokument je zapsán v kopiáři olomouckého biskupa Stanislava Pavlovského, chovaném v archivu v Kroměříži [kolaciovaný opis je též v Moravském archivu v Brně] č. 25, fol. 90—91. Je to svazek o 328 listech formátu 21,5×30,3 cm a zahrnuje dopisy od 1. I. 1587 do 31. XII. 1587.

Text podávám přesně podle originálu, opravuji však zřejmé chyby, sloky dělím na verše [v originále každá sloka začíná novým řádkem a je opatřena pořadovým číslem, je však psána in continuo], doplňuji kvantitu [která není označována mimo *ij*, jež je však psáno chaoticky] a upravuji interpunkci. Zde mi šlo zejména o to, abych interpunkční úpravou naznačil, že první dvě slova refrénu [„pod Javorem“] vystupují ve dvojím kontextu, takže se mohou vztáhnout jednak k prvním čtyřem veršům každé sloky, jednak ke zbytku refrénu [„pravdu pravím“], čímž vzniká zajímavá významová hra, charakteristická pro satirické a humoristické lidové písně. Zvláště zajímavá je tato významová hra ve v. 21—25 a 41—45, neboť zde se významová hra komplikuje ještě tím, že slova „pod Javorem“ lze pokládat za součást předcházející přímé řeči. Naproti tomu ve v. 35 a 40 tato část refrénu je

v kontextu jen jediném. Významová hra je komplikována ještě tím, že *Javor* lze pojímat jako jméno vlastní i obecné.

Ke kritice textu mám tyto poznámky:

1 Kunčickému] Kuncziczskemu — 4 vysoco] Wysocdze.
2 co] Oczo — zpívati] Spiwati — 17 neživí] Neziwit — 21 s moci] zmoczy — 24 dáš] das — 26 žid] zydt — 33 zpovidal] zpowiedal — 46 Kunčický] Kuncziczsky — 56 Křestanský] Kerzstansky — 58 s deerkou] s Cerkau — i s kurvami] y kurwami — 81 jej] *nadepsáno* — 93 s tou] ztau — 93 kurvou] Kurwu.

Vysvětlivky:

1. *Záviš Kunčický* — příslušník staré moravské vládycké rodiny; r. 1574 přijal léno Komárno na Kelečsku a r. 1589 je prodal olomouckému biskupovi Stanislavovi Pavlovskému (1579—1598; srov. Hosák, *Historický místopis země Moravskoslezské* 1938, str. 668); 2. *ptležitě* — v příloze; 4. *hofrychtýř* — dvorský sudí; 5. *manský* — poddanský; 5. *pondělí po Božím Nanebevstoupení* — r. 1587 toto pondělí připadlo na 11. květen.

Záviš Javorský na Javornici — toto přízvisko dal panu Kunčickému patrně ironicky lidový skladatel naší písně podle nějakého pomístního názvu, nejspíše lesa, kde oloupoval poddané (srov. též verš 47); 4. *Juhyně* — říčka protékající vesnicí Komárnem, dolním koncem Kelče a vlévající se u Choryně do Bečvy; 5. *pod Javorem* — snad míněn Kelečský Javorník, poblíž něhož leží Komárno a teče Juhyně (srov. v. 34), nebo jde o nějaké pomístní jméno, snad označení lesa; 18. *bijí škopy* — skopce; 21. *šacují* — obírají; 21. *s moci* — násilím; 27. *z Dřevohostic* — obec na Záhoří (srov. Hosák, op. cit. str. 644); 32. *by ten den volal na Dunaj* — zkomolené adonai = bůh, pán (hebr.); 34. *Javorník* — Kelečský Javorník (865 m); 38. *ukrad mu duši z ručnice* — zastřelil ho; 41. *nasekal naň mnoho šáš* — rákosí, ostřice (han.); 44. *mýtem se nevyhovám* — nevykřím, nevyživím; 47. *již se muožeš psáti Javorský* — podle toho, že v horách u Javorníku okrádáš lidi; 48. *neb sobě korouhev dobyl* — neboť sis vysloužil erb; 51. *jak jest bylo na Muráni* — Murán je ves a hrad na střed. Slovensku (mezi Červenou skalou a Tisovcem); okolo r. 1585 jej držel Matyáš Mašo, jenž byl pro své loupežnictví před branami zámku stát. Murán je často opěvován lidovou poesíí; 52. *na Komárným* — Komárno, ves severně od Javorníku na říčce Juhyni; 59. *potom mu dal za kulku* — zastřelil ho; 63. *by tak táhl, jak zapřáhl* — kdyby jen pořádně dělal tak, jak začal; 64. *strach, aby se nepropadl* — je se třeba bát, aby...; 69. *hoden by byl do turnaje* — mohl by se bit v turnaji; 74. *dal jest jť kaši nechutná* — patrně ji otrávil; 79. *panoše* — panošové; 84. *by na něm zuostala hlava* — jen aby...; 93. *zdal se* — oženil se.

III.

Pro hodnocení naší písně je významný už sám způsob jejího dochování. Ta skutečnost, že je zapsána v kopiáři biskupské kanceláře a že se stala podnětem pro vyšetřování, dokazuje, že šlo o píseň, která patřila k tvorbě, jež byla pocíťována jako nebezpečná; jinak by píseň sotva byla vyvolala takovou reakci, o jaké svědčí přípis, který ji doprovází. Vedle toho je z přípisu patrné, že naše skladba byla opravdu lidová, že se skutečně mezi lidem zpívala a že byla asi značně rozšířená.

Píseň má především význam historický. Ukazuje, jaký byl život panstva na konci 16. stol. Chudnoucí šlechtic hledá zdroj obživy v hospodářském podnikání, ale to mu nestačí na živobytí, a proto si pomáhá odíráním poddaných a neštítí se ani lupičství. Proti takovému drobnému šlechtici, který vlastní mlýn a mýto, ale výtěžek z nich mu nestačí na jeho životní nároky, je namířena naše píseň, odhalující nejen způsoby vykořisťování, ale i to, jaká byla lidová odezva. Poddaný nemá možnost se bránit zbraní, a tak sahá k ironii a posměchu. Ale i to ukazuje, že už v době poslední čtvrti 16. stol. byly třídní rozpory mezi panstvem a poddanými velmi ostré a že se lid naprosto nechoval pasivně.

Píseň tedy odráží jednu formu lidového odporu a to má zvláštní význam: vi-

díme, že se lidový odpor proti pánům neprojevuje teprve v 17. stol., kdy propukají selská povstání, ale že doutnal i dříve. Vidíme, že konec 16. stol. nebyl dobou klidu, jak by se mohlo zdát na první pohled; tak se jeví tato doba jen tomu, kdo ji posuzuje podle života měšťanů. Po šmalkaldské válce je sice ve městech ochablost a pasivita, ale pasivita není a nikdy nebyla mezi lidem.

My zde však nehodláme naši píseň hodnotit jako dokument historický, ale především jako fakt literární. Proto se ji pokusíme zapojit do literárního vývoje.

Na první pohled je vidět, že píseň patří mezi časové skladby, které hrály důležitou úlohu v literatuře za husitského revolučního hnutí a které pak můžeme sledovat po celý další literární vývoj. Celé jejich trsy vyrůstají zejména v napjatých dobách, jako byly na př. události r. 1524, vymření Jageillovců, válka šmalkaldská a pod. Byly psány sice pro potřebu dne, ale nejednou svou dobu nadlouho přežívaly. Je to vidět na př. z toho, že se některé písně v kancionálech zpívaly na notu jako „o králi Ludvíkovi“, t. j. jako písně o bitvě u Moháče.

Písní o této bitvě vzniklo několik. Pro literární historii jsou zvláště zajímavé dvě, které vyšly hned po události tiskem (snad u Konáče) pod titulem O nešťastné bitvě a porážce Uhru od národu Tureckého.³ První z nich („Ach, křesťané, znamenajte“) byla vlastně agitačním prostředkem konservativní strany, tedy písní vyslovené politickou; druhou („Leta Páně tisícího“) si vypsál z rukopisu ještě Kollár a zařadil ji do Zpievanek (II, 404-407),⁴ což ukazuje výmluvně, jak dlouho tato píseň přežila dobu, v níž vznikla.

Jiné svědectví o tom, jak dlouho časové písně bývaly v oblibě, podává Písnička o Bočkovi, zpracovávající událost z r. 1517 a zahrocená proti katolickému kněžstvu. Tato píseň je dochována v t. ř. rukopise Telečském ze 16. stol. (srovn. pozn. č. 1), ale vedle toho ji znám ze sborníku protestantských písní z 18.—19. stol. chovaného v Universitní knihovně v Praze,⁵ kde je zapsána s malými odchylkami. Příznačné pro časovou píseň je konečně i to, že ještě Vavák zapsal skladbu „O havířích nevině stínaných u města Poděbrad a hradu Křivoklátu léta Páně 1496 dne 5. srpna“. (Srovn. ČL XVIII, 1909, str. 66.)

Dlouhá tradice časové písně a její obliba způsobily, že se tato píseň vyhranila ve svérázný literární útvar s charakteristickými vlastnostmi ve strofice, nápěvu a kompozici. Tak je na př. příznačné, že se obě písně o bitvě u Moháče zpívaly na stejnou notu jako starší písně poutající se k událostem z r. 1524. Po stránce kompoziční je pro tento druh písně charakteristické na př. zeschematisování začátku, v němž se nejčastěji setkáváme s oslovováním posluchačů (srovn. na př. incipity dále citovaných písní). Stálý zřetel k posluchačům projevuje se i tím, že jsou oslovováni i uprostřed textu. To ukazuje, že písně byly zaměřeny na kolektivní vnímání, že šlo o písně, které chtěly být masovými.

Tento charakteristický rys (oslovování posluchačů) proniká i v písní o panu Kunčickém, pro její zapojení do literární tradice je však zvláště poučný tvar její sloky. Není totiž psána nejčastější slokou čtyřveršovou (jakou byly napsány na př. i obě uvedené písně o bitvě u Moháče a Písnička o Bočkovi), ale strofou pětiveršovou z osmislabičných veršů s rýmy rozloženými podle schematu *aabbx*, při čemž poslední verš se stále opakuje jako refrén.

Podobná sloka byla na konci 16. stol., kdy naše píseň vznikla, dosti známá, a to právě jako sloka písňová. Svědčí o tom na př. Píseň o Turku, vytištěná u Jana Šumana r. 1593⁶ a pak připojená k modlitbám Mikuláše Stipaciusa Strakovského r. 1598,⁷ nebo píseň oslavující volbu Maxmiliána za polského krále r. 1588, začínající slovy *Myť* v jménu Krista doufáme a zapsaná v 13. sv. Bratr-

ského archivu.⁸ Sloky obou těchto písní se liší od sloky písně proti panu Kunčickému jen tím, že jejich poslední verš se rýmuje (rýmové schema je tedy *aabbb*) a není refrénem.

Pětiveršová sloka má však u nás dlouhou tradici starší. Byla velmi oblíbena na počátku 15. stol. v poesii husitské i protihusitské. Od sloky písně proti panu Kunčickému liší se pětiveršová sloka písní z počátku 15. stol. zpravidla tím, že její poslední verš bývá kratší než první čtyři verše.⁹ Taková sloka je doložena v poesii české i latinské, duchovní i časové. Z duchovních je na př. v písni Zdráva, královno slavnosti¹⁰ (syllabické a rýmové schema *8a8a7b7b6x*) a Dnes, hodů tak přesvatého¹¹ (*8a8a8b8b7x*), z poesie časové na př. v žalobné písni Ó svolanie Konstanské¹² (*7a7a7b7b6x*), jež se později stala kostelní písni na Husův svátek. Typická pětiveršová sloka s typickým rozložením rýmů je i v drobných časových popěvcích.¹³ Rozšíření této sloky souviselo patrně s nápěvem. Jak uzápal Zd. Nejedlý, nápěv žalobné písně Ó svolanie Konstanské se shoduje s nápěvem starší latinské písně *Imber nunc celitus*, což nás vede k předpokladu, že nápěv pětiveršové sloky husitské poesie byl obecným typem nápěvu zakládajícího se na starším nápěvu písně lidové.¹⁴

Velmi často je užito pětiveršové sloky v poesii protihusitské. Jako doklad uvádím na př. známou píseň Vikleřice¹⁵ psanou verši s kolísavým počtem slabik (nejčastěji verš sedmislabičný, rýmy podle schematu *aabbbx*). Na rozšíření této sloky v protihusitské poesii zčásti působila i parodie na skladby husitské, jak je vidět na př. z písně Bydžovští ševci,¹⁶ která paroduje jinak nedochovanou husitskou píseň od odraženém útoku na Betlemskou kapli; její sloka je stejná jako v písni Ó svolanie Konstanské. Dále uvádím pro ilustraci ještě dvě protihusitské skladby počínající stejnými slovy Všichni poslúchajte¹⁷ (jedna s veršem o nepřesném počtu slabik, většinou s verši sedmislabičnými a osmislabičnými, druhá s verši důsledně sedmislabičnými; rýmy v obou jsou rozloženy podle schematu *aabbbx*), Již se raduj cierkev svatá¹⁸ (strofa podle vzorce *8a8a8b8b4x*) a mladší Cantio de Rokycano¹⁹ (Čechové viery pravé, sloka podle vzorce *7a7a7b7b6x*) sahající do padesátých let 15. stol.

Podobná forma je doložena i v politické písni doby pohusitské. Tak je psána strofou *7a7a7b7b6x* píseň začínající slovy Zpikhartili se kněží²⁰ a vztahující se k událostem z r. 1524. Tato píseň byla otištěna ve spisku O pohnutí pražském, kde je přímo uvedeno, že se zpívá jako Ó svolanie Konstanské. Tím je prokázáno, že se v časové písni prodlužovala tradice vedoucí přímo od poesie husitské doby.

Z toho, co jsme uvedli, je vidět jednak oblibu pětiveršové sloky s refrénem, jednak její časové rozložení: satirou Zpikhartili se kněží dostáváme se již do časové blízkosti písně proti panu Kunčickému. Je však vidět ještě jednu věc: všechny uvedené písně vznikly v prostředí českém, kdežto píseň proti panu Kunčickému je z Moravy. Protože její formální podoba s písněmi českými je evidentní, je píseň důkazem toho, že typ časové písně, který jsme sledovali, nebyl omezený jen na malou zeměpisnou rozlohu, že nešlo pouze o píseň pražskou, ale že žila mezi lidem daleko široko.

V kraji, k němuž se píseň o panu Kunčickém váže, byla v době jejího vzniku nepochybně jakási tradice časové a příležitostné písně. Poukazuje k tomu píseň o povodni a požáru Bystřice pod Hostýnem, vytištěná r. 1595.²¹ Tato píseň je však psaná jinou slokou než píseň proti panu Kunčickému (běžná sloka čtyřveršová) a není zaměřená protipanský, nýbrž nábožensky.

Pro další vývoj časové lidové písně je příznačné, že podobnou slokou jako píseň o panu Kunčickém je napsána jiná útočná píseň, rovněž z Moravy a o něco mladší

nejspíše ze začátku 17. stol., začínající slovy „Páni milí pozorujte“.²² Je namířena proti kameníckému měšťanu Janovi Metanovskému, který přišel z vesnice do města, tam zbohatl, stal se měšťanem a byl vyvolen za staršího. Píseň líčí, jak odíral a šidil lidi a falšoval zápisy v městských knihách, až se dostal do vězení. Podle všeho se držela dlouho mezi lidem. Po stránce veršové se liší od písně proti panu Kunčickému jen tím, že její poslední verš, který je refrémem, je jen čtyřslabičný (sloka má schema *8a8a8b8b4x*). Tato píseň je důkazem, že útočná lidová píseň nebyla u nás okolo r. 1600 zjevem ojedinělým.

Samá forma pětiveršové sloky je dochována v lidové písni ještě v 18. stol., jak svědčí na př. dvě protizemské písně — Píseň o zlé ženě („Zvykej hned doma sedat“) a O ženském nešporu („Ach, škoda mé svobody“), které vydal Č. Zibrť z rukopisu kláštera ve Lnářích.²³ Obě písně mají stejnou sloku (schema *7a7a7b7b7a*) a druhá z nich uvádí, že se zpívá „jako O divokým kocouru“ — další důkaz, že šlo o formu velmi rozšířenou.

Vedle útočných písní byly ovšem i časové básně určené ke čtení a k recitaci. Typem takovéto skladby je na př. veršování líčící svízele pod vyděračským správcem polenského panství a radost nad jeho odchodem, které bylo otisknuto z rukopisu chovaného v třeboňském archivu [pod č. 4057] v časopise *Polensko I*, 1938, pod titulem *Žertovná báseň na správce polenského panství Václava Choustenského z Malovar z roku 1538*. [Str. 19—22; srovn. též str. 46—47.] O tom, že skladba nebyla určena ke zpěvu, a nepočítala tedy s tak masovým konsumem, jako časové písně, svědčí její bezrozměrný verš, jakož i přímá zmínka ve v. 7—8 od konce [„Prosím, kdo to bude čísti — neračte nám za zlý mlti“].

P o z n á m k y

¹ Srovn. Jos. Jireček, *Rukopis ze XVI. věku, v osadě Telecím u Poličky chovaný* (Zpr. KČSN 1880, 229 n.); nyní je rukopis chován v Nár. museu v Praze, sign. V H 23. [Viz F. M. Bartoš, *Soupis rukopisů Nár. musea v Praze I*, 1926, č. 1758.]

² Píseň začíná slovy „Poslechněte mě, Čechové“ a je dochována v musejním rukopise V E 18 z poloviny 19. stol. [Viz F. M. Bartoš, op. cit., č. 1450.] Jiný variant [bez dvou posledních slok] z kramářského tisku z r. 1848 přetiskli Smetana a Václavěk v *Českých písničích kramářských*. — Na záměrnou anonymitu časové písně upozornil (v uved. spise) též R. Wolkan.

³ Č. Zibrť, *Dvě písně o bitvě u Moháče*, ČČM 1905, 370 n.

⁴ Srovn. ČČM 1905, 371.

⁵ Sign. XVII H 32 b. [Viz Jos. Truhlář, *Katalog čes. rukopisů*, 1906, č. 362; rukopis je z 19. stol.]

⁶ Ódtud ji nově vydal M. Novotný, *Špalíček písniček jarmarečních*, Praha 1940, str. 7 n.

⁷ Srovn. Jos. Jireček, *Staročeské písně příčinou Turkův*, *Světozor XII*, 1878, 98 n.; z ukázky, kterou tam otiskuje, je patrné, že se obojí znění poněkud liší.

⁸ Vydal Jos. Jireček, *Rozpravy z oboru historie, filologie a literatury I*, Vídeň 1860, str. 78 n.

⁹ Podrobně se touto slokou zabýval Zd. Nejedlý v *Počátcích husitského zpěvu v Čechách*, kde sleduje její vývoj až do poloviny 15. stol.

¹⁰ Vyd. Zd. Nejedlý, *Počátky*, 481, J. Vilikovský, *Staročeská lyrika*, 134 a J. Daňhelka, *Husitské písně*, 33.

¹¹ Vyd. Zd. Nejedlý, *Dějiny*, 824 a J. Daňhelka, *Husitské písně*, 66.

¹² Vyd. J. Daňhelka, *Husitské písně*, 134 a V. Novotný, *Prameny dějin českých VIII*, 422.

¹³ Vyd. J. Daňhelka, *Husitské písně*, 132.

¹⁴ Srov. Zd. Nejedlý, *Počátky*, 427 n.

¹⁵ Vyd. J. Vilikovský, *Staročeská lyrika*, 120.

¹⁶ Vyd. V. Hanka, ČČM 1858, 392.

¹⁷ Obě vydal V. B. Nebeský, první ČČM 1851, III, 114, druhou ČČM 1852, III, 47.

¹⁸ Vyd. E. Fejfalik, *Sitzungsberichte*, Wien 1862, 335 n.

¹⁰ Vyd. V. B. Nebeský, ČČM 1852, III, 44.

¹¹ Vyd. A. Rezek, Zpr. KČSN 1883, 21 n. (Tři písně o bouři pražské roku 1524).

¹² Vyd. hektograficky (bez udání roku) měst. tajemník v Holešově Rud. Janovský.

¹³ Je dochována v rukopise chovaném v Leningradě, o němž podal zprávu Perwolf (LF 1879, str. 46). Perwolf datuje píseň rokem 1602; naproti tomu V. Flajšhans, který ji vydal (ČL 1898, 295 n.), klade ji do doby okolo r. 1700.

¹⁴ „Sbírka písní a kratochvilných skládání ze začátku 18. stol.“, ČL XI a XII, 1902 a 1903.

АНТИДВОРЯНСКАЯ CANTILENA INHONESTA (ОТ 16-ого ВЕКА)

Статья является вкладом в изучение чешской народной письменности конца 16-ого века. — Большой интерес в развитии литературы послегуситской эпохи представляет народная и полународная злободневная песня, сопровождающая социальные и политические события, ибо она развивает богатое наследие боевого творчества гуситского революционного движения. Буржуазная история литературы обходила эту песню молчанием и тем самым искажала образ нашей литературы. Одна такая, до сих пор не известная, песня сохранилась в собрании копий епископа г. Оломоуц — Станислава Павловского. Относится она к 1587-ому году. Неизвестный народный композитор-песенник здесь насмешливо изображает, каким образом пан Завиш Кунчицкий (владелец деревни Комарно близ г. Келче в Моравии) насильственно грабил народ с целью обеспечить свою необузданную жизнь. Песня была распространена среди людей, и поэтому епископ вызвал пана Кунчицкого явиться на его замок в Кромержиже и защитить свою честь. — Песня интересна уже самым своим содержанием, так как она вскрывает противоречия между господами и подвластными в конце 16-ого века. С точки зрения литературы песня служит хорошим примером народного юмора (припева). Исследование ее строфы показывает, что она, и относительно формы, продолжает традицию боевой песни, созданной гуситским революционным движением.

GEGENHERRSCHAFTLICHE CANTILENA INHONESTA (AUS DEM 16. JAHRHUNDERT)

Der Artikel ist ein Beitrag zur Kenntnis der tschechischen volkstümlichen Literatur gegen Ende des 16. Jahrhunderts. In der literarischen Entwicklung der nachhussitischen Zeit ist es nötig, das volkstümliche und halbvolkstümliche zeitgemäße Lied zu beachten, welches die sozialen und politischen Begebenheiten begleitet; denn dieses Lied entwickelt das reiche Erbe des kämpferischen Schaffens, das die hussitische Revolutionsbewegung begleitete. Die Literaturgeschichte der Bourgeoisie vernachlässigte derartige Lieder und entwarf somit ein falsches Bild von unserer Literatur. Ein bisher unbekanntes Lied dieser Art ist im Kopialbuch des Olmützer Bischofs Stanislav Pavlovský aus dem Jahre 1587 erhalten. Ein unbekannter Verfasser aus dem Volke schildert darin höhnisch, wie Herr Závěš Kunčický, der Eigentümer des Dorfes Komárno bei Kelč in Mähren war, gewaltsam das Volk ausbeutete, um sich für sein ungebundenes Leben genug Mittel zu verschaffen. Das Lied war unter dem Volke verbreitet und deshalb rief der Bischof Herrn Kunčický vor, er möge sich auf seinem Schlosse in Kroměříž einfinden und seine Ehre verteidigen. Das Lied ist schon durch seinen Inhalt interessant; denn es enthüllt die Streitigkeiten zwischen dem Herrenvolk und den Untergebenen am Ende des 16. Jahrhunderts. In literarischer Hinsicht ist es ein schönes Beispiel von Volkshumor (Refrain). Die Analyse seiner Strophen zeigt, daß es auch in formeller Hinsicht in der Tradition des Kriegsliedes fortschreitet, die die hussitische Revolutionsbewegung geschaffen hat.